CZU: 342.4(478) **https://doi.org/10.59295/rpijn2025.04**

CONSTITUȚIA REPUBLICII MOLDOVA: ÎNTRE VOINȚA POPORULUI ȘI VOINȚA LEGIUITORULUI

ARAMĂ Elena,
Universitatea de Stat din Moldova,
ORCID: 0000-0002-6406-3743

Comunicare elaborată în baza Proiectului Instituțional „ Consolidarea mecanismelor socio-economice și juridice de asigurare a bunăstării și securității cetățenilor (CONSEJ)" în cadrul Laboratorului de Cercetare Științifică „Drept Public Comparat și e-Guvernare", Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova

SUMMARY

In order to identify the will of the people, which must prevail in the case of the legislator's activity, the interpretation of the Constitution is of particular importance. This makes the activity of the Constitutional Court a cardinal one in discovering the true meanings of the Constitution. In this direction of research, the axiological model of the Constitution prevails, which emphasizes a set of constitutional principles that actually underpin the entire activity of interpreting the Constitution. Constitutional interpretation returns in force in legal doctrine, which focuses on overcoming strictly formalistic elements and taking into account historical, social, political factors and concrete circumstances.

Keywords: interpretation, Constitution, extralegal factors, axiological model.

Textul Constituției nu este un text oarecare, ci unul special. Această particularitate provine din cele patru trăsături ale Constituției: ea are caracter ideologic, nedeterminat, general, vag.

Constituția nu este doar un document care repartizează competențe și prescrie proceduri, dar și determină o ordine axiologică pe care se forțează s-o apere, de aceea trebuie privită ca un act axiologic, un set de valori. Între cele două modele de Constituție: unul descriptiv, altul- axiologic, primul sprijinit de Kelsen în sensul că Constituția are norme ce determină crearea altor norme, deci, Constituția se evidențiază nu prin conținut, ci prin proceduri și competențe.

Procesul de elaborare a legii pe măsură ce trece de la o normă superioară la una inferioară este ghidat de procedura mentală a interpretării juridice. În acest proces determinarea din partea normei superioare nu este absolută, adică complet determinat, astfel încât interpretarea ar însemna alegerea unei variante posibile. Alegerea variantei corecte nu depinde de teoria juridică, ci de politica juridică, deci un

act subiectiv de voință. Judecătorul este liber să incorporeze în decizia sa judecățile de valoare, idei politice, de justiție. Kelsen susținea că textul legii oferă doar un cadru de la care trebuie să pornească interpretarea.

Al doilea model, axiologic privește Constituția ca un ansamblu de principii puse în vârful ordinii juridice - este tot mai mult revendicat de doctrina contemporană.

O instanță care este competentă să soluționeze toate litigiile, va adapta în mod inevitabil dreptul pozitiv la nevoile actuale, va decide pe bază de echitate, chiar dacă nu este împuternicită în mod expres să aplice alte principii, decât cele de drept. Desigur, interpretarea Constituției, ca și interpretarea juridică în general, înseamnă aflarea semnificației textelor, dar acest proces are loc odată cu corelarea cu fapte, evenimente, lucruri la care trimit textele [1].

În luarea deciziei judecătorul poate injecta valorile și opțiunile sale politice deciziei, contează, desigur, constrângerile de tipul metodelor de interpretare, valorilor obiective. Dar foarte mult contează convingerile și valorile individuale ale judecătorului.

Constituția se prezintă ca cel mai valoros act politico - juridic al unei societăți. Constituția este expresia cea mai viguroasă și mai solemnă a voinței naționale, afirma decanul Georges Vedel, membru al Consiliului Constituțional francez între anii 1980-1989 [1] .

Dieter Grimm, fost judecător la Curtea Constituțională a Germaniei, scria că odată cu apariția Constituțiilor a rezultat o separare între societate și stat. Adică am putea arăta că puterea celor fără de putere, cum a spus cândva Vaclav Havel, fostul Președinte al Cehiei, contează în cazul Constituției mai mult decât în cazul unei legi ordinare. Că dacă legea ordinară dă guvernării putere să facă activități și cine nu se supune este constrâns să se supună, atunci Constituția constrânge însăși guvernarea să respecte niște limite [2].

Parlamentul ca organ legislativ reprezentativ poate adopta legi, dar numai având în vizor Constituția, așa cum s-a exprimat Consiliul Constituțional francez – că Parlamentul poate edicta orice legi, dar exclusiv în respectul Constituției. În cazul în care Parlamentul adoptă legi în respectul Constituției, el exprimă voința poporului, în caz contrar – doar propria voință. Constituția poate fi percepută și ca garanția libertății unui popor. Aceste cuvinte, fraze mari s-ar potrivi și Constituției noastre, cu unele rezerve, căci ceea ce am afirmat până acum poate fi alăturat la realitatea

moldovenească, doar dacă vom analiza ceea ce se potrivește Constituției și realității noastre.

Știm cu toții că Constituția noastră a fost adoptată acum 30 de ani în condiții dificile. Deși proiectul a fost elaborat de comisia din Parlamentul independenței, însăși Constituția a fost adoptată de altă componență a Parlamentului rezultată din alegerile din 1994, care a dat majoritatea așa numiților agrarieni, adică a Partidului Democrat Agrar, în mare parte, nomenclaturiști din perioada sovietică. Ea nu a parcurs întreaga procedură proprie adoptării unei constituții democratice, în primul rând, a fost adoptată de un legiuitor ordinar și nu de o constituantă, și în al doilea rând - pentru că nu a fost aprobată de popor în cadrul unui referendum. Deci aceștia sunt factorii social-politici, împrejurări istorice, ei indică o politică generală, dar și concretă într-un anumit timp, necesitatea politică, influența mișcărilor sociale masive. Factorul ideal indică spiritul timpului, adică opinia socială dominantă, omul și demnitatea lui sunt în centrul oricărei Constituții democratice, adică Constituția instituie o ordine constituțională antropocentrică. O ordine ce instituie o democrație combatantă, care se poate apăra, astfel a fost concepută de Constituția Germaniei.

Pe parcursul celor 30 de ani, care este vârsta tinereții pentru om, iar pentru Constituție – vârsta copilăriei, Constituția și-a arătat rolul său de act fondator, alături de Declarația de independență care împreună acum constituie blocul de constituționalitate.

Desigur, istoria Republicii Moldova datează de la acest act fondator – Declarația de independență, pe care am votat-o cu toții, în stradă, în piața Marii Adunări Naționale noi, cetățenii acestei țări, iar apoi au votat-o deputații primului Parlament. Dar legiuitorul ordinar de la 1994 a neglijat cumva Declarația de independență și nu a corelat-o cu Constituția. Relevanța Declarației ca act complex rezultă din conținutul ei și din modalitatea de adoptare, Declarația se referă atât la trecutul nedrept al poporului român, cât și la prezent și viitor, în care Republica Moldova se prezenta ca un stat democratic, în care poporul este liber să-și decidă prezentul și viitorul fără nici o ingerință, afirmându-se atașamentul poporului față de libertate, stat de drept, principii democratice. Faptul că legiuitorul ordinar a lăsat Declarația de independență în afara Constituției a fost indicat în cercetările autorilor autohtoni. Astfel profesorul Andrei Smochină milita pentru introducerea Declarației de independență în Constituția Republicii Moldova [3].

Având în vedere rolul Declarației de independență ca act fondator al statului Republica Moldova, modalitatea adoptării ei, am considerat un act de reparație istorică faptul că Curtea Constituțională a Republicii Moldova a statuat acest lucru, adică a inclus Declarația de independență în blocul de constituționalitate, pentru că astfel a fost recunoscut rolul poporului în fondarea statului și a principalelor principii democratice ale vieții publice. Făcând o paralelă cu istoria constituțională a Franței, observăm că în blocul de constituționalitate al celei de-a cincea Republici Franceze se află Declarația omului și cetățeanului din 1789 ca primul act fondator al Franței moderne.

Constituția trebuie să aibă mecanisme de a răspunde la schimbările din societate, două dintre ele fiind revizuirea și competența de a interpreta Constituția.

Factorii externi ce influențează argumentarea în cazul interpretării sunt factorii politico-sociali și ideali (Foriers). Factorii politico-sociali sunt factori extrajuridici care justifică luarea unei decizii. În cazul deciziei Curții Constituționale a Republicii Moldova prin care a fost exprimată valoarea Declarației de independență și denumirea corectă a limbii noastre, a existat și o opinie separată a unui judecător constituțional care a susținut că în legea din 1989 limba era numită moldovenească, iar Declarația de independență dă trimitere la această lege, numind limba română, nu a luat în seamă anume factorii social-politici. În cazul nostru referitor la denumirea limbii noastre factorii extrajuridici sunt luarea în considerare a opiniei specialiștilor care au spus ferm că denumirea corectă este limba română, iar legea din 1989 a numit moldovenească limba băștinașilor majoritari din mai multe considerente: în primul rând, decenii la rând ideologia sovietică a impus denumirea de limbă moldovenească, au crescut generații de oameni cărora li s-a impus această denumire, iar în al doilea, în anii 1988-1989 situația încordată social-politică, când nevorbitorii de română au declanșat greve contra decretării limbii băștinașilor ca limbă de stat, chiar numită limbă moldovenească, nu permitea, politic vorbind, să se insiste asupra denumirii corecte a limbii. Argumentul CONSECINȚE fortifică decizia Curții Constituționale, căci o soluție contrară ar fi dus la o situație absurdă, când în Declarația de independență ca act fondator al statului Republica Moldova și respectiv, în Constituție, limba de stat ar fi numită diferit. Deci, decizia Curții se opune formalismului pe care îl servește opinia separată la această decizie [4].

Prin intervenția Curții Constituționale a fost reparată acea greșeală, mai bine zis, articolul rușinos cu privire la denumirea limbii noastre și s-a statuat

denumirea de limbă română [5], astfel s-a pus în concordanță Constituția cu Declarația de independență și s-a dat curs cerințelor studenților, intelectualilor din 1995, care au protestat contra excluderii Istoriei românilor din programele de studii și s-au pronunțat pentru denumirea corectă a limbii noastre, dar s-a făcut această ajustare tehnică mai târziu, cu mai mult de un sfert de secol. Adică dacă socotim din 5 decembrie 2013 de la decizia Curții Constituționale despre prioritatea Declarației de independență ca act fondator, astfel încât limba română este limba de stat a Republicii Moldova, atunci sunt 19 ani, iar dacă de la ajustarea tehnică a Constituției, atunci sunt 29 de ani, adică un sfert de secol este spus cu aproximație. Deci, voința poporului exprimată la Marea Adunare Națională pe care legiuitorul ordinar din 1994 a ignorat-o, exprimând doar propria voință, prin decizia Curții Constituționale s-a ridicat la nivelul său cuvenit, de voință generală.

Alte decizii importante cum ar fi revigorarea art. 78 din Constituție în sensul alegerii de către popor a Președintelui Republicii, soluție care a existat inițial în textul Constituției și pe care au votat-o la referendumul din 2010 87 % din votanți, este adevărat că atunci referendumul nu a fost validat din cauza neatingerii pragului de participare pentru a fi validat, dar aproape un milion de oameni s-au exprimat pentru alegerea Președintelui Republicii Moldova prin votul direct al alegătorilor, pe când pentru opțiunea de a alege Președintele de către Parlament în 2000 s-a exprimat doar Parlamentul de atunci, deci voința poporului, ca voință generală, în mod necesar a trebuit să prevaleze asupra voinței legiuitorului ordinar, care este o forță constituită.

Protectoare cu drepturile omului a fost și decizia Curții Constituționale despre obligativitatea oricărei instanțe judecătorești de a sesiza Curtea Constituțională în cazul dubiilor asupra constituționalității unei norme aplicabile în procesul pendinte în fața sa, adică în cadrul excepției de neconstituționalitate. Printre altele, nu am văzut în cel mai actualizat text al art. 135 litera g/ al Constituției cel de pe site-ul Parlamentului această formulare, ca, de altfel și în art. 118 limba procedurii de judecată este în continuare arătată limba moldovenească, cine trebuie să vegheze pentru ca într-adevăr Constituția să fie actul suprem, bine redactat?

Ameliorarea contextului constituțional prin statuarea posibilității controlului prealabil al constituționalității se înscrie de asemenea printre deciziile favorabile democrației. Căci despre aceasta este vorba – despre apărarea democrației pe care Constituția noastră a consfințit-o. Referendumul din 20 octombrie 2024 remediază măcar parțial deficiența procedurii de adoptare a Constituției, astfel încât votul

popular consolidează poziția de cel mai viguros act al voinței naționale. Acest vot se alătură celui din 1991, a votării de către cetățeni în piața Marii Adunări Naționale a Declarației de independență și astfel cel puțin parțial Constituția noastră va fi votată la referendum, nu poți cere mai mult într-o societate divizată, bulversată cum este cea a noastră.

Acum, pentru a finaliza, aduc în discuție unele teze ale teoriei realiste a dreptului care are mai multe ramificații, debutul fiind pus de doctrina americană, urmată de cea scandinavă, fiind mai modest reprezentată în Europa. Vreau să vă mărturisesc că eu am analizat-o doar prin prisma doctrinei franceze care nu este prea extinsă, principalul promotor fiind profesorul Michel Troper. Realiștii francezi se sprijină pe trei idei de bază, așa cum le-a rezumat un critic al acestei teorii, profesorul Etienne Picard:

1. Adevăratul autor al textului juridic este interpretul final al acestui text;
2. Actul de interpretare este liber ca act de voință și nu de cunoaștere;
3. Libertatea interpretului este limitată de constrângeri legale

Realiștii nu consideră interpretarea Constituției ca fiind un act de cunoaștere, ci ca un act de voință politică, fiecare interpret optând pentru acea interpretare care-i convine și pe care o justifică, care-i convine mai mult. Astfel ei consideră că normele nu sunt în textul constituțional, dar sunt în mod unic rezultatul interpretării [6]. Li s-a reproșat realiștilor (Otto Pfersmann) că contestă fundamentul epistemologic în măsura în care privează interpretarea doctrinală de virtutea cunoașterii a sensului textului de interpretat. Astfel, în viziunea realiștilor dreptul este in integralitatea lui un fenomen de fapt, care rezultă doar dintr-un proces de justificare posterioară de către cei ce sunt împuterniciți să interpreteze. Ducând logica aceasta până la final, nimic nu se opune, scria Otto Pfersmann, ca aceștia să se îndepărteze de enunțurile textuale. Concluzia respectivă implică faptul că puterile constituite sunt potențiale surse de lipsă de respect al Constituției [7]. În această situație nu va exista nici un criteriu ce va permite determinarea rupturii între practica politică și textul constituțional. Pentru că acele opțiuni vor fi în favoarea unei sau altei semnificații prin justificarea aplicării unei ori altei metode de interpretare. Realiștii susțin că interpretarea se face referitor la texte și la fapte, nu la norme, ei consideră că normele rezultă doar în urma interpretării, iar interpretarea autentică este a acelor curți, deciziile cărora nu mai pot fi atacate. Dacă se interpretează un text, al cărui sens nu este stabilit în prealabil, iar norma este semnificația atașată acestui text, care nu mai poate fi contestat, atunci interpretul și

nu norma superioară clarifică sensul și este actul lui de voință. Această poziție determină anumite consecințe asupra validității. Validitatea normei este în actul de interpretare considerat că concretizează. Dar acest interpret a fost instituit de o normă superioară, deci, argumente mai sunt necesare. Validitatea este într-un fapt empiric, existența însăși a acelui interpret. Relația de validitate este o relație cauzală specifică care leagă actul de interpretare cu efectele sale în ordinea juridică. Prof. Michel Troper nu confundă efectul interpretării cu efectul normei și nici cu eficacitatea ei. Efectul interpretării este că alte autorități sunt obligate să respecte semnificația unui text așa, cum l-a formulat interpretul. Efectul normei rezidă în faptul că ea prescrie o anumită conduită. Eficacitatea este tratată în sensul că norma este aplicată în fapt. Teoria realistă a interpretării consideră efectivă norma care produce efecte. Ea este indiferentă față de faptul dacă comportamentele prescrise sunt urmate în realitatea socială. Teoria realistă justifică interpretarea prin constrângeri din interiorul ordinii juridice. Dar despre ce constrângeri poate fi vorba? Apare ca un paradox următoarea situație: interpretul are libertate juridică, în acest caz constrângerile pare că trebuie să lipsească? Interpretul creează o semnificație unui text, apoi adoptă un comportament conform semnificației. Interpretarea nu arată că este adevărată, ci că este veritabilă, depinde de condițiile de emisie și posibilitățile de contestare.

Ce constrângeri apasă asupra actorilor juridici? Constrângerea este percepută ca un fapt empiric determinat de ordinea juridică, care produce efecte în procesul de decizie a unui interpret. Pentru că ordinea juridică este presupusă dinamică, trebuie înțeles că constrângerile ce apasă asupra interpretului evoluează în funcție de starea de fapt. Interpretul trebuie să țină cont de comportamentul altor interpreți înainte de a lua decizia. Interpreții sunt legați unii de alții în luarea deciziei. Interpretul – homo juridicus- se caracterizează prin următoarele trăsături: 1. Obiectivele sale; 2. Ansamblu de acțiuni la dispoziția sa; 3. Raționalitate; 4. Prin informația de care dispune asupra situației juridice căreia trebuie să-i facă față.

1. Obiectivul , susțin realiștii, este să facă o alegere care să-i permită să apere sfera sa de competență.

2. Ansamblul de acțiuni nu este limitat a priori. Dar poate crea orice interpretare compatibilă cu competența sa pentru că nu este legat de un suport textual.

3. Interpretul este rațional, el caută să maximizeze obiectivul său, ținând cont de acțiuni și constrângeri ce apasă asupra lui.

4. Informația despre ordinea juridică este completă. Interpretul cunoaște că și ceilalți interpreți au aceiași informație, obiective, acțiuni, constrângeri ce apasă asupra lor etc. [8].

În cazul acestei teorii se observă tendința de a găsi o cale de mijloc, deși pledează mai mult pe judecători, se îndepărtează de modelul axiologic al Constituției, care totuși trebuie avut în vedere ca predominant. Dar un element al teoriei realiste a dreptului trebuie acceptat și anume cel ce ne cere o reflecție suplimentară asupra elementului personalității interpreților, care-și pune amprenta asupra rezultatului procesului de interpretare, în general, și a Constituției, în particular.

În cazul interpretării constituționale se pune întrebarea dacă interpretul creează sau reproduce voința legiuitorului, ceea ce la rândul său impune răspunsul că a interpreta un text constituțional, semnificația căruia este dată de voința constituantă, înseamnă că interpretul doar găsește această semnificație. Altă întrebare se referă la faptul dacă Constituția are lacune sau este autosuficientă, completă. Acestea sunt întrebări la care se poate răspunde doar vizând modelul axiologic al Constituției, de aceea aducând în discuție deciziile politice, decizii ale unor autorități, inclusiv judecătorești, îmi doresc ca aceștia sa aibă bun simț. Pentru că luarea deciziei de către politicieni, judecători este predeterminată de valorile, opiniile și opțiunile lor politice, desigur, contează constrângerile de tipul metodelor de interpretare, valorilor obiective, dar contează foarte mult convingerile și valorile individuale ale judecătorilor, procurorilor, autorităților. De aceea cine sunt politicienii, judecătorii, procurorii, cum sunt instruiți, ce valori împărtășesc, cum au intrat ei în viața publică, care este mediul lor social, economic, cultural? – sunt întrebări serioase, la care trebuie să reflecteze nu numai autoritățile, judecătorii, procurorii, dar și societatea civilă, comunitățile academice și universitare. Și astăzi cu ocazia aniversării a 65 de ani de la fondarea Facultății de Drept din Chișinău, acest deziderat prezent în titlul conferinței „În serviciul jurisprudenței naționale” l-aș completa cu „În serviciul poporului”, căci jurisprudența mai poate avea imperfecțiuni, dar poporul este capabil și în drept să ceară înlăturarea lor. Astfel, lucrul nostru trebuie intensificat astfel încât să educăm juriști, pentru care voința poporului de a merge pe calea democrației și a dreptății să fie prioritară, iar demnitatea omului, dreptatea să fie valori supreme întipărite nu numai în textul Constituției, ci și în mentalul nostru colectiv.

BIBLIOGRAFIE:

1. VEDEL Georges, Le hazard et la necesitte. Disponibil pe: https://revue-pouvoirs.fr/wp-content/uploads/pdfs_articles/Pouvoirs50_p15-30_hasard_necessite.pdf [Accesat 23.07.2024].

2. GRIMM Dieter, Disponibil: https://nujslawreview.org/wp-content/uploads/2016 /12/dieter-grimm.pdf [Accesat 12.08.2024].

3. SMOCHINĂ Andrei, Declarația de independență – act de temelie al Republicii Moldova. În: Revista de studii și cercetări juridice, nr.3-4, 2010.

4. Opinie separată asupra Hotărârii nr. 36 din 5 decembrie 2013. Disponibilă pe: https://www.constcourt.md/public/ccdoc/opinii/ro-op_h36_2013_ro.pdf [Accesat 05.08.2024].

5. Hotărârea Curții Constituționale nr. 36 din 05.12.2013 Disponibil pe: https://www.constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=476&l=ro [Accesat 12.08.2024].

6. PICARD Etienne, Contre la theorie realiste de l'interpretation juridique. Disponibil pe: www. senat.fr/colloques/ office_ du_ juge/ office_ du_ juge5.html [Accesat 24.07.2024].

7. PFERSMANN Otto, O. Contre le néoréalisme. Pour un debat sur l'interprétation. In: Revue francais de droit constitutionnel, nr.50, 2002. Disponibil: http://lexpublica.over-blog.com/2014/01/contre-le-n%C3%A9o-r%C3%A9alisme-juridique.-pour-un-d%C3%A9bat-sur-l-interpr%C3%A9tation-en-r%C3%A9plique-%C3%A0-michel-troper-_-otto-pfersmann.html [Accesat 23.05.2024].

8. TROPER Michel, Une théorie réaliste de l'interprétation. In: *Opiniao juridica*. [Accesat 20.04.2024]. Disponibil: file:///D:/Documents/Downloads/2027-6657-1-SM.pdf